

FRAZEOLOGIJA V OSNOVNI IN SREDNJI ŠOLI*

1. O poučevanju frazeologije v osnovni šoli je že v JiS 1980/81 (178–179) pisal Franc Žagar. V prispevku ugotavlja, da »učenci osnovne šole spoznavajo precej poglavij iz besedoslavlja, npr. sinonime, metafore, metonimije, stilno zaznamovane besede, prevzete besede, skoraj nič pa ne zvejo o frazeologiji« (podčrtala E. K.). Dalje razmišlja, kako bi bilo mogoče (»morda v osmem razredu«) to snov teoretično in z vajami predstaviti učencem. Da je uzaveščanje frazeoloških jezikovnih sredstev potrebno, potrjujejo mnoga umetnostna besedila (zlasti sodobna), ki jih učenci prebirajo za domače branje, za bralno značko ali kar tako. Tovrstna besedila pogosto izrabljajo frazeologeme, in sicer ne le v njihovi izhodiščni, slovarski obliki in pomenu, ampak tudi tako, da jih vključujejo preoblikovane, tj. kot prenovitve.¹ Primer:

Tretja skupina je bila srednje velika, radovedna in vesela. Sestavljali so jo otroci, ki so prodajali zijala. Kupoval jih ni nihče, oni pa so jih kljub temu na vso moč prodajali.

(S. Pregl, Zgode na dvoru kralja Janeza, 1988, s. 11)²

Frazeologem *prodajati zijala* s pomenom (po SSKJ) 'zadrževati se kje in si radovedno ogledovati' je z besedilom, ki sledi (*Kupoval jih . . .*), pomensko prenovljen: kar se prodaja, se namreč tudi kupuje; zijal pa se ne kupuje, ker se jih tudi prodaja ne. Sestavini frazeologema tako dobita vsaka svoj nefrazeološki pomen: otroci so torej stali tam in prodajali, tj. dajali proti plačilu, tiste, ki so zijali. Za bralca (otroka, učenca), ki frazeologema ne pozna, je razvozlanje teh pomenov popolnoma nesmiselno. Humoristični podton je zanj seveda izgubljen. Takšne postopke, ki so zlasti pogosti tudi še v publicističnih besedilih,³ je treba uzavestiti, kar pa je mogoče le ob poznavanju frazeologemov.

Zanimalo me je, koliko k temu poznavanju pripomore šola, natančneje, pouk slovenskega jezika. Pregledala sem učne načrte in učbenike za osnovno in srednjo šolo. Za preverjanje rezultatov, ki ob takem učnem gradivu so, pa sem sestavila test, ki so ga reševali učenci štirih razredov, skupaj 123 učencev.

2. Učno gradivo

2.1 Učni načrti

Pregledala sem Program življenja in dela osnovne šole (2. zvezek, 1984) in program Družboslovno-jezikovna dejavnost za srednje usmerjeno izobraževanje.

Osnovnošolski učni načrt omenja frazeologijo na dveh mestih, obkraj v okviru sporočanja in obkraj v 6. razredu. Namesto izraza frazeologem ali stalna besedna zveza je rabljen

* Prispevek je bil kot predavanje prebran na slavističnem zborovanju v Bohinjski Bistrici jeseni 1987. Od tedaj so izšli nekateri novi učbeniki za osnovno šolo, ki so zamenjali stare. V objavi zato upoštevam sedanje stanje.

¹ Definicijo in opis gl. v E. Kržišnik, Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let, Obdobja 7, 1987, 517/518.

² Sprememba frazeologema, kot je v istem delu na s. 9. Kralju Janezu *so sli* ukazi zlahka *iz jezika* ← (kaj) gre (kako) z jezika (komu) – ni prenovitev, saj ne prinaša nikakršnih dodatnih pomenskih ali stilističnih odtenkov, ampak je preprosto napaka (kot: prihajati *iz Jesenic, iz planin*).

³ O tem T. Korošec, Obnovitve v časopisnih naslovih, SR 1978, 147–160.

izraz *fraze in rekla* (s. 46, 54), kar je najbrž ostanek iz časov Besedne umetnosti Silve Trdinove,⁴ torej iz 50. let. V 8. razredu pri poglavju o besedoslovju (s. 60) je razčlemba takšna: »Kaj je beseda. Pomeni besed. Stilno nezaznamovane in stilno zaznamovane besede. Domače in prevzete besede.« Na tem mestu bi moral biti vsaj nakazan odnos med besedo in frazeologemom, npr. med *žena in boljša polovica* ali *pomočnik in desna roka* – oba para imata iste denotativne pomenske lastnosti in različne konotativne oz. pragmatične pomenske lastnosti, in vedar sta oba člena obeh parov poimenovanji določene (iste) predmetnosti (prim. še *norčevati se in briti norce*). Razlika pa je tudi strukturna: beseda in besedna zveza. Najbrž prav zaradi tega Žagar v navedenem prispevku (s. 178) predlaga, da bi frazeologijo vključili v program osmega razreda.

Srednješolski učni načrt je v bistvu preveč okviren, da bi iz njega lahko karkoli sklepali. Morda le to, da izrazov *frazeologija in frazeologem* ali *stalna besedna zveza* ali vsaj *večbesednost* niti ne omenja.

2.2 Učbeniki

V osnovnošolskih učbenikih za slovenski jezik frazeologija teoretično ni omenjena nikjer. Tako ostajajo le vaje, v katerih so frazeologemi uporabljeni kot ponazarjalno gradivo za druga poglavja, večinoma slovnična. Take vaje najdemo v učbenikih od 3. razreda dalje, vendar ne v 8. razredu. Frazeologemi so lahko edino gradivo vaje ali pa so »skriti« med drugim gradivom. Nevarnost, ki se nato pokaže kot slabost, je pri taki drugonamembnostni uporabi frazeologije to, da so sami frazeologemi navajani nenatančno, npr. *Dobra beseda dobro mesto najde* namesto *lepa*, *Obleka še ne dela človeka* namesto izhodiščne oblike *Obleka naredi človeka* (oboje v Slovenski jezik 3, s. 19, vaja 5); v isti vaji se npr. uporablja frazeologem zdaj v slovarski zdaj v besedilni obliki, npr. *Imeti slamo v glavi*, *Ubiti dve muhi na en mah*, *Mlatiti prazno slamo*, *Šel mu je na roko*, *Na glavo mu kaplja*, *Redek je kot bela vrana*, *Vreči puško v koruzo*, *Pljunili smo v roke* (Slovenski jezik 5, s. 130, vaja 1). Frazeologemi tudi niso primerno gradivo za vaje, ki zahtevajo spremembe slovničnih kategorij njihovih sestavin, kajti takšne spremembe pogosto povzročijo razpad frazeološkega pomena (prim. *metati polena pod noge* (komu) 'ovirati' → **vreči poleno pod nogo*). Taka je npr. vaja 5 na s. 58 v SJ 3: *Preoblikuj pregovore iz ednine v množino*.

Frazeološko gradivo, ki se tako ali drugače pojavlja v osnovnošolskih učbenikih, zajema pretežno rečenice, tj. frazeologeme s stavčno strukturo, in sicer kot zaključene povedi. Temu primerna je tudi terminologija. Ostaja znotraj paremioloških poimenovanj, danih predvsem glede na vsebinske parametre: (ljudski) pregovori, reki, izreki . . . Uporabljajo pa se tudi s frazeološkimi prekrivni izrazi: rečenica, reklo. Nobeden od teh izrazov ni definiran, zato tudi niso enoumno rabljeni, npr. reklo: *imeti slamo v glavi* (SJ 5, s. 130, v. 1), rečenica: *Pripoveduje brez repa in glave* (isti, s. 199, 6.a).

Kolikostno in kakovostno izstopa novi učbenik Slovenski jezik 5 (avtorice: V. Slabe, A. Kozinc, B. Golob, O. Gnamuš), ki je med osnovnošolskimi učbeniki prav gotovo najgloblje vstopil v bistvo frazeoloških jezikovnih sredstev: opozarja na njihovo pomensko zapletenost in ekspresivno vrednost v besedilu. Frazeologemi so vključeni kot tista jezikovna sredstva, pri katerih je razmerje med površinsko obliko in pomenom neskladno, kjer vsota pomenov sestavljajočih jih prvin ni enaka pomenu celote (prim. s. 201, v. 8). Za prikaz

⁴ Prim. S. Trdina, *Besedna umetnost*, II. del, Ljubljana 1958, 31/32. Ob tem moram opozoriti, da je obravnavanje frazeologije v tem delu sicer teoretično zastarelo in danes že preseženo, toda vaje, ki to poglavje spremljajo, so imenitne (s. 109–117), veliko jih je in različnih, spodbujajo tako razumevanje kot tudi tvorbo frazeologemov. Škoda je, da bi ostale neizrabljene v sedanjih učbenikih.

frazeologemov kot stilistično zaznamovanih in ekspresivnih sredstev prim. npr. *Bogatimo izrazje s samostalniki in raziskujmo pomen* (s. 130–132, v. 1, 2, 3, 5, 8, 9) in zlasti vaje v poglavju o sporočanju (s. 199–215). Opozarja pa tudi na normativno določenost oblike frazeologema, npr. na s. 199 (6.1): *Premisli, kaj je pravilno: ločiti zrno od plevla ali ločiti zrnje od plev*. Ne da bi se teoretično ukvarjal s frazeologijo, učbenik definira osnovne lastnosti frazeologema: stalnost oblike in pomena ter ekspresivno funkcijo.⁵ Zajema tudi največ nestavčnih frazeologemov (rekel), ki so pogostnostno gledano jedrni del frazeologije.

V nasprotju z osnovno šolo je v srednješolskem učbeniku Slovenski jezik I (avtorji: J. Dular, R. Kirm, B. Pogorelec, I. Zrimšek) frazeologija obdelana posebej v okviru poglavja o besedoslovju (s. 83, 84). Termin frazeologem ni omenjen, avtorji so se odločili za izraz stalne besedne zveze. Izraz frazeologem je nato brez pojasnila rabljen v učbeniku Sporočanje (s. 50, avtorici M. Kolar, B. Pogorelec), kar je didaktično slabo.

Stalne besedne zveze so definirane kot take besedne zveze, ki v nasprotju z enkratnim večbesednim poimenovanjem⁶ »preidejo v splošno rabo« (s. 83). Omenjena je delitev glede na strukturo: rekla kot nestavčne tvorbe in rečenice kot stavčne, dalje različnost glede na izvor (domače, prevzete), zvrstnost in funkcijo. Pomensko so vrste stalnih besednih zvez v skladu z jezikoslovno teorijo – po Toporišiču⁷ – klasificirane glede na »pomenska razmerja med posameznimi besedami in morebitni/m/ skupni/m/ pomen/om/ zveze« (s. 83). Posamezni pomenski tipi niso poimenovani, za razliko od Toporišičeve delitve so omenjene le tri skupine. Zgledi so navedeni pod a, b in c; npr.

- a) stara mama, osnovna šola;
- b) z dolgim nosom;
- c) Beseda ni konj, Kadar mačke ni doma, miši plešejo, Mi o volku, volk iz gozda.

Opis razdelitve, ki zgleodom sledi, tem točkam ne ustreza v celoti. Prva skupina, v kateri je pomen zveze razložljiv iz pomena sestavin, se pokriva s točko a. V drugi skupini, kjer »še čutimo pomene sestavin« (s. 83), se zaplete: če zglede *star kot zemlja* še gre v to skupino, pa vanjo nikakor ne sodi zgornji zglede pod b) *z dolgim nosom* 'užaljen', zato so dodani novi primeri (npr. *imeti strupen jezik*). Pod točko c) navedeni primeri prav tako ne ustrezajo vsi tretji skupini, kjer »ni več prave povezanosti med pomenom celotne zveze in pomeni sestavin« (s. 84). Sem bi šla stalna besedna zveza iz c) *beseda ni konj*, ne pa na enak način tudi drugi dve. Tako so spet dani novi primeri: *briti norce, na vrat na nos, neumen kot noč, pamet soliti, streljati kozle, imeti smolo*. Zadnji na novo dani primer spet ne gre v to skupino. Prim. SSKJ *smola* 2: 'naključje, okoliščine, ki vplivajo na neugoden izid, potek česa' in zglede: *celo pot jih je spremljala smola, zaradi smole ni dosegel prvega mesta*. Vsekakor ne drži, da pomen celote pri *imeti smolo* sploh ni razviden iz pomenov sestavin. Učenci to nedoslednost zlahka opazijo in najmanj, kar je, so zmedeni. Nastala pa je brzokone zaradi tega, ker je bila Toporišičeva štiristopenjska delitev na sestave, skupe, sklope in zrasleke prevedena v tristopenjsko.

Ker je na koncu poglavja o stalnih besednih zvezah omenjena njena funkcija v besedilu in ponazorjena s primeri iz publicistike, bi ne bilo odveč opozorilo na prenovitve, se pravi,

⁵ Zato ni razumljivo, čemu se izogiba pojmu stalnosti v navodilu: *Posebno mesto v človekovi predstavi ima srce. Dopolnite in razložite udomačeno rabo*, ko je vendar »udomačenost« samo posledica stalnosti oblike in pomena.

⁶ Tukaj bi bil bolj na mestu uveljavljeni izraz prosta besedna zveza ali nestalna besedna zveza.

⁷ J. Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *JiS* 1973/74, 273–279, pomenska klasifikacija na s. 275/276.

rabo frazeologemov v spremenjeni obliki in/ali pomenu (kot že rečeno, je to v časopisnih besedilih pogost postopek). Vključitev razlage tega postopka bi narekovala tudi snov, obdelana v učbeniku za sporočanje, kjer na s. 21 piše:

Začetek besedila je v nekaterih zvrsteh določen že z naslovom. V publicistiki je naslov sploh pomemben in je zaradi tega pogosto razširjen s podnaslovom, dodan pa je še kratek izvleček vsebine sporočila. *Naslovi* so kratki, med njimi je tudi veliko *metaforičnih*. Žal so metaforični naslovi pogosto *obrabljeni, klišejski* in dosegaajo nasprotni učinek od zaželenega.⁸ (Podčrtala E. K.)

Učni osnovi o stalnih besednih zvezah je v Delovnem vезzku I namenjenih 7 vaj za razumevanje, tvorbo in rabo frazeologema. Vaje so torej vsestranske. Pogrešam pa vaje, ki bi zahtevale razpoznavanje pomenskih sprememb, ki nastanejo med besedo kot slovarsko enoto in besedo kot sestavino frazeologema. Nekaj tovrstnih vaj ima Trdinova v Besedni umetnosti II in bi jih veljalo upoštevati.⁹ Vaje iz frazeologije so torej strnjene na enem mestu, enako kot teoretična obdelava. Le v učbeniku Sporočanje je na s. 26, v. 3, še naslednje navodilo: »Iz besed kruh, suknja, planina, hoditi oblikuj poved (*če moreš, pregovor*). – Kako je zgrajena poved? – Ob slovenskem ljudskem pregovoru poskusi ugotoviti, zakaj trdimo, da zgradbo določata snov in namen sporočila.« Pregledala sem v SSKJ vse te sestavine, toda pregovora iz njih tam ni. Ne verjamem, da ga torej učenci lahko tvorijo ali pa je to le preveč naključno, zato bi bilo v ta namen bolje izbrati kak drug zgled.

Vsekakor bi se frazeologija vsaj v obliki vaj lahko pojavljala pogosteje. Tako npr. pri zvrstnosti. V odstavku o presojanju primernosti jezikovnih sredstev (Sporočanje, 50) je razlaga:

(. . .) na besedoslovni ravlini ugotavljamo izbiro besedišča iz socialnih in funkcionalnih zvrsti jezika (besede, besedne zveze in *frazeologemi*), značilnega za posamezne vrste besedil; (podčrt. E. K.)

Vaje iz frazeologije pa pri tem poglavju ni.

V skladnji bi pri besednih zvezah (učbenik za II. letnik, avtorji: J. Dular, R. Kirn, M. Kolar, B. Pogorelec, s. 45–52) morali opozoriti na razliko med prosto in stalno besedno zvezo. Tako vsaj v poglavju o pretvorbi besednih zvez (s. 50, 51), saj so stalne besedne zveze v nasprotju s prostimi pogosto pretvorbno zelo omejene. Npr. brez razpada frazeološkega pomena niso mogoče pretvorbe: (moja) *boljša polovica* 'žena' → *(moja) *polovica je boljša*; *skočiti (si/k.) v lase* → **skok v lase*; *vreči puško v koruzo* → **puška je vržena v koruzo*. Prim. proste besedne zveze: (moja) *večja polovica* → (moja) *polovica je večja*; *skočiti v vodo* → *skok v vodo*; *vreči papir v koš* → *papir je vržen v koš*.¹⁰

In še marsikje. Tudi v besediloslovju (Slovenski jezik IV, avtorja: J. Korošec, J. Dular) bi bil lahko v okviru 3. vaje na s. 12 (O šalah) omenjen cel kompleks šal, zgrajenih na besednih igrah, kjer so v izhodišču najpogosteje frazeologemi, katerih sestavine enkrat nastopajo kot del pomena frazeologema, drugič kot samostojne pomenske enote, tj. besede. To bi bila ponovno priložnost za opozorilo na frazeološke prenovitve.

S k l e p: Srednješolski učbeniki v nasprotju z osnovnošolskimi obravnavajo frazeologijo kot posebno jezikoslovno vedo. V količini in kakovosti vaj iz te snovi se z njimi lahko

⁸ Gl. op. 3.

⁹ Gl. op. 4.

¹⁰ Zato tudi frazeologemi niso vedno primerni za slovnične vaje, prim. s. 3.

meri učbenik za 5. razred osnovne šole. Noben učbenik pa ne omenja frazeoloških prenovitev kot možnosti, postopka in učinka v besedilu.

3. Poznavanje frazeologije pri učencih

Za preverjanje sem sestavila test s šestimi nalogami. Z njimi sem ugotavljala poznavanje slovarske oblike frazeologemov (1. naloga), poznavanje temeljnega pomena (2. in 3. naloga), tvorno poznavanje oblike in pomena (zamenjevanje enobesednih in prostobesedno-zveznih izrazov z večbesednimi frazeološkimi; 4. naloga), prepoznavanje odstopanj od sodobne knjižne norme in njihova funkcija (arhaizmi, prenovitve, napake; 5. in 6. naloga).

Test je reševalo 123 učencev treh ljubljanskih srednjih šol, in sicer trije razredi četrtošolcev in en razred prvošolcev. Tako sem poleg splošnega poznavanja frazeologije lahko opazovala tudi razlike med védenjem učencev različnih programskih usmeritev (družboslovno-jezikovne, ekonomske, elektronike; 1. letnik naravoslovne usmeritve). Primerjava med rezultati prvega in četrtega letnika pa naj bi pokazala razlike v stopnji poznavanja po osnovni in srednji šoli.

Rezultate bom navajala od naloge do naloge.

1. naloga:

Dopolnite: *rdeč kot* _____; *stati kot* _____; *pijan kot* _____; *držati se* _____; *temno kot* _____; *zrno do zrna pogača*, _____; *ne vedeti* _____; _____ *v lase; letati od Poncija* _____; *ne biti vreden* _____; *ločiti zrnje* _____.

V nalogi sta dva vzorčna primera, ki ju je treba izločiti od povprečja. Prvi *ločiti zrnje od plev* zaradi sestavine *plev*, besede, ki ji večina dijakov ne ve pomena ali je celo ne pozna; posledica je, da je le 11 dijakov od 123 (tj. manj kot 10 odstotkov) odgovorilo pravilno. Kar polovica (60 dijakov) je na tem mestu zapisala *ločiti zrnje od plevela*, nekateri (8 dijakov) pa po glasovni podobnosti celo *pepela*.¹¹ Drugi tak primer je *zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača*. Tudi tu je le 10 odstotkov pravih odgovorov, kar 75 odstotkov dijakov pa je navedlo obliko *kamen na kamen palača*. 13 dijakov je zapisalo celo nehoteno prenovitev *dinar na dinar palača*, ena prenovitev je namerna (drugostopenjska – prek prejšnje) *deviza na devizo palača*.

Drugi primeri so bili rešeni v povprečju med 50 in 80 odstotki pravilno. Rešitve kažejo, da dijaki frazeologeme načelno poznajo, vendar ne preveč natančno, zato je prihajalo do

¹¹ Tudi v zadnji (6.) nalogi, kjer je bilo *plev* že izpisano, so vsi – razen tistih, ki so tukaj dopolnili pravilno – »popravili« *pleve* v *plevel*, tako da ni mogoče govoriti le o pomoti ali površnosti.

Ne loči zrna od plevela navaja kot izhodiščno obliko celo S. Prek v zbirki slovenskih pregovorov in rekov Ljudska modrost – trden je most (1974, s. 136).

Pogosto zamenjevanje obeh sestavin je posledica površinske (glasovne) podobnosti in skupnih konotativnih pomen-skih lastnosti, ki jih imata *pleve* in *plevel* 'nekaj nevredega'. Ločnica med »napako« in novo frazeološko varianto je zato brzokone le še vprašanje časa. Tudi sprememba (...) *kamen do kamna palača* v *kamen na kamen palača* ni omejena le na dijaško nepoznavanje frazeologije, ampak je tudi sicer uporabljana oblika (čeprav gradivo za SSKJ tega ne potrjuje – našla sem le 9 izpisov tega frazeologema in razen enega imajo vsi obliko *kamen do kamna*). Za variantno rabo je več razlogov: a) v obliki *kamen na kamen* je razmerje med obliko in pomenom prekrivno kot npr. v nefrazeološki zvezi *polagati kamen na kamen* (zidati); b) pomen frazeoloscheme *X do X-a* kot 'veliko X-ov' je zastarel (prim. npr. v Pleteršniku *do*: ni drugega videti nego *luč do luči, glava do glave* se je videla); c) s svojo obliko pa je gotovo vplival tudi biblični citat: da ne bo ostal *kamen na kamnu*.

nehoteni prenovitevi, ki so seveda napake. Npr. *ne biti vreden niti prebitega groša/piškavega groša* namesto variant *prebite pare/piškavega oreha/počenega groša*.

Razlike med šolami: dijaki elektronike imajo v povprečju za približno 20 odstotkov manj pravih odgovorov kot dijaki ekonomske in družboslovno-jezikovne usmeritve; dijaki 1. letnika imajo približno enak rezultat kot elektroniki, včasih celo nekoliko višji.

2. naloga:

Razložite pomen naslednjih stalnih besednih zvez (frazelogemov) z enobesedno sopomenko ali opisno: *priti na boben, imeti slamo v glavi, iti po vodi, hoditi kot maček okrog vrele kaše, ubiti dve muhi na en mah, nočni ptič, vezati otrobe, nositi srce na dlani, rdeča nit, priti pod roko, umiti si roke, piti kri, mlatiti prazno slamo*.

Pri ugotavljanju temeljnega pomena frazeologemov so doseženi relativno dobri rezultati. Od 14 frazeologemov so jih povprečno pravilno pomensko razložili 11 (80 odstotkov). Pri tej nalogi tudi ni bistvenih razlik med dijaki različnih šol. Ugotavljam pa, da so zelo površni pri obliki, v kateri navajajo sopomenske ustrezničke; tako npr. glagolskemu frazeologemu pripisejo samostalniško sopomenko (npr. *nositi srce na dlani = iskrenost*); takih odgovorov nisem štela za nepravilne, sicer bi bil rezultat bistveno drugačen. Dijaki 1. letnika so pogosto poskušali pomen frazeologema razložiti iz pomenov sestavin. Tako so npr. *priti na boben* razložili kot 'priti na glas, na slab glas, postati slaven; da postane vsem znano'. Vse te razlage se navezujejo na pomen besede *razbognati*.

3. naloga:

Razloži pomen stalnih besednih zvez v naslednjih povedih: Nad glavo mu visi *Damoklejev meč*. Kdo bo že končno presekal ta *gordijski voz*? Odpravljanje takih napak je *Sizifovo delo*. Ta roman je bil njegov *labodji spev*. Na vsakem sestanku se ponosno *trka na svoje prsi*. Zaradi te napake se še ni treba *posipati s pepelom*. Kmalu bo prišla *dekla božja*. Materina odločitev je bila *jabolko spora*. Naloga je enaka kot druga, le da je omejena na frazeologeme iz grške in krščanske tradicije. Pravilno je bilo odgovorjeno v približno polovici primerov. Preseneča dejstvo, da so bili dijaki družboslovno-jezikoslovne usmeritve kar precej pod povprečjem (le 37 odstotkov pravih odgovorov), medtem ko so prvošolci nad povprečjem.

4. naloga:

Namesto podčrtanih delov povedi napišite ustrezno stalno besedno zvezo: *Rodil se je v siromašni družini; Rada je opravljala; Varala ga je tri leta; Odšel je užaljen; Nazadnje so se lotili dela; Zunaj močno dežuje; Hitro se je zaljubila; Ta človek je moj glavni pomočnik; Odšel je, ne da bi kaj opravil / dobil; Starši so ga zelo razvajali; Rada bi storila tako, da bi zadovoljila obe strani; Iz našega lepega načrta ni nič; Ta človek se zna prilagoditi vsakemu režimu; Najprej sta govorila mirno, nato sta se stepla. Nikoli nič ne ve, ampak danes je dobro odgovoril. Tudi neumnemu se včasih posreči; V starem stanovanju je bilo zelo mraz, tu pa je vrišč od vseh strani, tako da smo prišli s slabega na slabše.*

Naloga je zahtevala aktivno poznavanje frazeologemov, zato so tudi odgovori precej slabši kot pri drugi nalogi, kjer je šlo za pasivno prepoznavanje in razumevanje. Od 16 frazeologemov, ki so jih morali vstaviti namesto besedne ali prostobesednozvezne ustreznice, so jih v povprečju pravilno vstavili 6,7 (tj. dobrih 40 odstotkov). Pri tej nalogi se je pokazala

velika razlika med dijaki različnih usmeritev. Medtem ko so družboslovci in ekonomisti pravilno rešili povprečno 9,5 oz. 9,8 primerov, so elektroniki le 4,2, dijaki prvega letnika pa še nekaj manj – 3,6 primerov. Tudi pri tej nalogi lahko ugotovim, da le megleno pozna-
jo frazeologeme, zato je prihajalo do takih napak kot: *stopiti si v lase/ seči si v lase* name-
sto *skočiti si v lase*; *da bi bila ovca cela, volk pa sit* namesto *da bi bil volk sit in koza cela*;
priiti izpod dežja pod kap namesto *z dežja pod kap*. Hiperkorekture *priiti iz dežja pod kap*
nisem upoštevala kot napako, sicer bi bil rezultat precej nižji.

5. naloga:

Kako bi zvrstno opredelili naslednje stalne besedne zveze (npr. vezane na umetnostna be-
sedila, časovno zaznamovani, pogovorni itd.). Nadomestite jih s tako obliko, kakršno po-
znate: *bilo mu je na jok, smejati se v zobe (komu), zaljubljen čez ušesa*, (to bom pomnil)
ves svoj živ dan, dan in noč (je skrbel zanj), *od glave do nog* (premražen).

Dane oblike frazeologemov so časovnozvrstno zaznamovane kot zastarele (primeri so iz
slovenskega leposlovja s konca prejšnjega stoletja), zamenjano je zaporedje sestavin v fra-
zeologemih *noč in dan, od nog do glave*.

*Naloga je bila za dijake verjetno pretežka, večinoma je ostala nerešena, tako da rezultatov
nisem upoštevala.*

6. naloga:

*Poiščite v naslednjih primerih frazeologeme in jih zapišite v izhodiščni (slovarski) obliki.
Kako razumete njihovo spremenjeno rabo (obliko ali le pomen) v besedilih: kot napako ali
kako drugače? Kdaj eno, kdaj drugo? Kaj se zgodi s pomeni sestavin (sestavljajočih ga be-
sed) frazeologema?*

Prevroča kreditna juha? (naslov časopisnega članka o revalorizaciji kreditov in zaskrblje-
nih posojilojemalcih)

*Pravim vam,
delavski razred vam ne more pomagati
pri zavezovanju kravat
in pri zavezovanju jezikov.* (E. Fritz)

(...) da ne boste kupovali, pardon, poslušali mačka v žaklju (radijska oddaja)

*Zagotavljam vam, da ne bo nikomur skrivljen las z glave zaradi tistega, kar je govoril tu-
kaj.* (Mladina)

*(...) le kdo bi ločil med resnico, če smo jo sploh sposobni izluščiti, ter med plevami, ki jih
porajajo politikantski nagibi.* (Delo)

*Tretja skupina je bila srednje velika, radovedna in vesela. Sestavljali so jo otroci, ki so pro-
dajali zijala. Kupoval jih ni nihče, oni pa so jih kljub temu prodajali.* (S. Pregl)

Minister Gregor ni priplaval po prežgani juhi. (S. Pregl)

Z jeznim ječarjem pa sploh ni dobro zobati češenj. (S. Pregl)

Kadar bo mene srbelo, se bom že sam praskal. (I. Cankar)

Dijaki so morali prepoznati izhodiščno obliko prenovljeno rabljenega frazeologema v be-
sedilu in ovrednotiti učinek postopka. Za prvi del naloge so rezultati naslednji: vsi četrto-
šolci so v povprečju zapisali izhodiščno obliko trem primerom od osmih danih (tj. približ-

no v 35 odstotkih). Prvošolci so bili pri tem bistveno slabši, zapisali so 0,3 primera (vsi skupaj pa 12). Na vprašanje o pomenskih spremembah pri prenovitvah in njihovem učinku prvošolci niti niso poskušali odgovarjati. Od dijakov Srednje šole za elektroniko je odgovoril le eden, in sicer ob primeru *Tretja skupina* (. . .). Zapisal je, da se mu to zdi humoreska, ali če prevedemo, da je s tem dosežen humorni učinek. Od dijakov ekonomske in družboslovno-jezikovne usmeritve jih je na to vprašanje odgovorilo približno pol. Večinoma so dobro začutili, za kaj gre, ker pa celotnega postopka niso reflektirali, so odgovarjali nekoliko nespretno: ironija, komično, posmeh, poudarjeno, večja razumljivost, zanimivost, aktualnost. Zanimivo in razveseljivo je, da jih je deset od 61 pravilno razglasilo za napako primer iz Mladine. Izhodišče tega zares ponesrečenega križanja dveh frazeologemov (*ne skriviti lasu /komu/ in niti las ne bo padel z glave /komu/*) pa je zapisal le en dijak.

S k l e p : Test je pokazal, da dijaki pasivno poznajo in razumejo frazeologeme (izjema so grški in biblični frazeologemi), bistveno slabši pa so pri aktivni rabi (razmerje 80 % : 40 %) in pri razvozlanju prenovitvenih postopkov so še 10 odstotkov slabši. Pokazala se je tudi razlika med posameznimi usmeritvami, kar je povezano tako s številom ur, ki so v predmetniku dodeljene slovenščini, in seveda tudi z interesno naravnostjo samih dijakov. Prijazen je podatek, da se dijaki od konca osnovne do konca srednje šole tudi o frazeologiji nekaj naučijo.

Summary

UDK 372.880:808.63-318

PHRASEOLOGY IN ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOL

In the article I was trying to ascertain what role does the teaching of Slovene language play in the knowledge of Slovene phraseology. I examined school syllabi and textbooks for elementary and secondary school. The elementary school syllabus mentions phraseology on two occasions and in so doing uses the terminologically inadequate terms *phrases* and *sayings*, while the secondary school programme does not even speak about this chapter. Phraseologems are in elementary school textbooks used as an illustrative material for other chapters, especially grammatical, which does not seem always appropriate, for example the change of the grammatical category of a word – an element of the phraseologeme in most cases causes the disintegration of the phraseological meaning. The textbook for the fifth grade (Slovenski jezik 5) is especially worth mentioning, for it adequately presents the exercises and the relative text, without theoretically dealing with phraseology, defines the basic elements of a phraseologeme: the constancy of form and meaning, as well as its expressive function. In secondary school textbooks phraseology is, however, dealt with also theoretically (Slovenski jezik I), under the heading of wordformation. Because of the changing of »classical« four-phase division (Toporišič) into a three-phase one can be found in the description of types and models.

The second part of the article depicts the results of the test, undertaken with the pupils of four grades (altogether 123) and four different orientations. The test was intended to check their knowledge of phraseology. I established that the students passively know and understand phraseologems (an exception are biblical phraseologems and phraseologems from Greek mythology), while they were much weaker in the knowledge of how to use them actively (the ratio in percentage is 80 : 40), in disentangling the regenerative procedures ten percent less successful. The difference between individual orientations and the difference between the students' knowledge in the fourth and the first grade.
